

DOI: 10.4467/29567610PIB.25.018.22325

dr hab. Robert Borkowski, prof. WSKZ

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego

ORCID: 0000-0001-7086-9455

robert.borkowski@wskz.pl

DZIEJE CYWILIZACJI HISTORIAŁ NIEWOLNICTWA. PRÓBA REFLEKSJI HISTORIOZOFICZNO-ETYCZNEJ

THE HISTORY OF CIVILISATION AS THE HISTORY OF SLAVERY. AN ATTEMPT AT A HISTORIOSOPHICAL AND ETHICAL REFLECTION

Streszczenie

Niewolnictwo było w odległej przeszłości podstawą gospodarki wielu państw świata. Wraz z rozwojem cywilizacji i praw człowieka zostało uznane za całkowicie sprzeczne z ideami humanizmu i człowieczeństwa. Zostało zatem zakazane zarówno w konstytucjach, aktach prawnych, jak i współczesnych konwencjach międzynarodowych. Nie zostało jednak całkowicie zlikwidowane. Wciąż bowiem na świecie występują rozmaite formy niewolnictwa. Miały miejsce w reżimach totalitarnych III Rzeszy, radzieckim Gułagu czy północnokoreańskich, chińskich i birmańskich obozach pracy. Mają miejsce także współcześnie i związane są z wyzyskiem ubogich społeczeństw ze strony globalnych koncernów, pracą za wymuszone długi oraz pracą dzieci. Artykuł zawiera zarys historii niewolnictwa w dziejach cywilizacji, wskazanie jego obecnych form oraz próbę refleksji historiozoficznej oraz etycznej nad istotą zjawiska.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, niewolnictwo, praca przymusowa, globalne korporacje, wyzysk

Abstract

In the distant past, slavery was the basis of the economy of many countries in the world. With the development of civilization and human rights, it was recognized as completely contrary to the ideas of humanism and humanity, and was therefore banned in constitutions, legal acts, and contemporary international conventions. However, it has not been completely eliminated,

as various forms of slavery still exist in the world. They took place in the totalitarian regimes of the Third Reich, the Soviet Gulag, and North Korean labor camps. They also occur today and are associated with the exploitation of poor societies by global corporations, forced labor, and child labor. The article contains an outline of the history of slavery in the history of civilization, an indication of its current forms, and an attempt at historiosophical and ethical reflection on the essence of the phenomenon.

Key words: human trafficking, slavery, forced labor, global corporations, exploitation

Wstęp

25-lecie przyjęcia protokołu z Palermo może być istotnym przyczynkiem do rozważań nad kondycją świata w obszarze zwalczania i przeciwdziałania niewolnictwu i procederom handlu ludźmi. Może być zatem inspiracją do postawienia pytań o skuteczność regulacji prawnomiędzynarodowych oraz praktykę polityki międzynarodowej i współpracy państw w zwalczaniu tego rodzaju przestępstw. Jest również przyczynkiem do szerszej refleksji nad historią, terażniejszością i przyszłością niewolnictwa. Niewolnictwo występowało nie tylko w czasach antycznych i w średniowieczu oraz w czasach nowożytnych, jak w Ameryce, lecz ma miejsce także w czasach współczesnych przybierając rozmaite formy¹. Zalicza się do niego pracę przymusową, zwaną także współczesnym niewolnictwem, w tym pracę za wykreowane sztucznie zadłużenie (peonaż) oraz pracę dzieci², a pośród innych form handlu ludźmi do najpowszechniejszych należy zmuszanie do prostytucji i uczestnictwa w seksbiznesie³.

Dzieje niewolnictwa

Problematyka współczesnego handlu ludźmi oraz historii niewolnictwa ma bogatą literaturę, także rodzimą, w obszarze kryminologii oraz nauk historycznych⁴. Niniejszy artykuł powstał w wyniku analizy przeprowadzonej metodą *desk research*, w której badano dostępne materiały odnoszące się do problematyki niewolnictwa i jego historii. Do przeprowadzenia analizy

1 Istnieje obszerna literatura problemu, zob. m.in. J. Black, *A Brief History of Slavery: A New Global History*, London 2021; L.J. Lederer, *Modern Slavery - A Documentary and Reference Guide*, Santa Barbara 2018; I. Malinowska, *Handel ludźmi - metody działania sprawców*, Poznań 2015; S. Everett, *History of Slavery: Illustrated History of the Monstrous Evil*, New York 2014, jak również L. Shelley, *Human Trafficking: A Global Perspective*, UK 2010 oraz K. Bales, B. Cornell, J. Springer, *Slavery Today*, Toronto 2008.

2 G. Craig, *Child slavery now. A contemporary leader*, Bristol 2010.

3 Zob. J. Uliasz, B. Stępień-Żałucka (red.), *Handel ludźmi*, Rzeszów 2023 oraz S. Kara, *Sex Trafficking: Inside the Business of Modern Slavery*, New York 2008.

4 Zob. m.in. E. Faulkner, *Modern Slavery in Global Context. Human Rights, Law, and Society*, Bristol 2024; G. Craig, A. Balch, H. Lewis, L. Waite, *The Modern Slavery Agenda. Policy, Politics and Practice*, Bristol 2019, jak również P. Łabuz, T. Safjański (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2016; Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi - zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2001.

służyła metoda instytucjonalno-prawna⁵ z zastosowaniem perspektywy badawczej neoinstytucjonalizmu, którą cechują szerokie ramy perspektywy poznawczej oraz interdyscyplinarność ujęcia na styku nauk o bezpieczeństwie, politologii i prawa. Etap wstępny procedury badawczej stanowił krytyczny przegląd literatury, którego przydatność w pracy zawierającej kontekst historyczno-porównawczy jest niezwykle istotna. Przegląd literatury jest bowiem rodzajem systematycznej analizy oraz interpretacji literatury przedmiotu, co pozwala na dookreślenie problemu badawczego, a także na umieszczenie go w kontekście dotychczasowych badań naukowych zjawiska handlu ludźmi oraz niewolnictwa w różnych epokach dziejów ludzkości⁶.

Niewolnictwo jest nieodłącznie związane z historią cywilizacji⁷. Uchodzi za najstarszą formację społeczną wyrosłą po rozpadzie wspólnoty pierwotnej cechującą wczesne cywilizacje. Niewolnictwo w świecie antycznym imperiów Bliskiego Wschodu, Grecji i Rzymu było podstawą gospodarki i ładu społecznego⁸. Zaostrzające się kryzysy rzadko doprowadzały do świątłych reform, jak w Atenach, gdy Solon dokonał tzw. strząśnienia długów (*seisachtheia*), zakazując zaprzędawania się w niewolę ateńskich obywateli celem spłaty kredytów. W okresie tzw. złotego wieku Aten, pomyślność finansową i potęgę ojczyzny demokracji zapewniała praca niewolników w kopalni srebra w Laurion dostarczająca cennego kruszcu. Częściej niewolnictwo było przyczyną dramatycznych wydarzeń i rozpaczliwych buntów, z których największym było powstanie Spartakusa w Italii oraz powstanie niewolników na Sycylii. Również w późniejszych formacjach społeczno-gospodarczych istniały rozmaite formy pracy niewolniczej. Niewolnictwo utrzymywało się przecież w średniowiecznej Europie, jak w państwie Mieszka I oraz Bolesława Chrobrego, w którym eksport niewolników był ważnym źródłem dochodu władców pozwalających utrzymywać dobrze zorganizowane siły zbrojne i prowadzić skuteczną politykę wobec państw sąsiednich⁹. Także gospodarka pańszczyźniana w Polsce była *de facto* systemem pracy niewolniczej, który skończył się wraz z wydaniem ukazu carskiego w Królestwie Polskim w 1864 r., lecz którego pozostałości w wielu rejonach Polski uległy ostatecznej likwidacji dopiero w wyniku reformy rolnej 1944 r.¹⁰ Najbardziej znany proceder handlu ludźmi prowadzony w tzw. cywilizowanym świecie, to niewolnictwo na amerykańskim Południu. Prowadzony

5 Zob. A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1995, s. 126–128.

6 P. Grzybowski, *Podstawy krytycznego przeglądu literatury. Materiały dla seminarzystów*, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/334> (dostęp: 16.10.2025).

7 Na temat historii niewolnictwa ujmowanej globalnie zob. W.O. Blake, *The History of Slavery and the Slave Trade, Ancient and Modern*, Ohio 2018; J.P. Rodriguez, *The Historical Encyclopedia of World Slavery*, Santa Barbara 1997 oraz M. Meltzer, *Slavery: A World History*, New York 1993, jak również jedyną polską obszerną monografię historyczną I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Wrocław 1987.

8 L. Schumacher, *Niewolnictwo antyczne. Dzień powszedni i los niewolnych*, Poznań 2005.

9 I.D. Górewicz, *O Słowianach - Piastowie, legendy, niewolnicy*, Szczecin 2013, s. 99–128 oraz M. Morys-Twarowski, *Narodziny potęgi. Wszystkie podboje Bolesława Chrobrego*, Kraków 2017.

10 K. Janicki, *Pańszczyzna - prawdziwa historia polskiego niewolnictwa*, Poznań 2021.

na wielką skalę przez wiele lat transatlantycki eksport niewolników z Afryki do obu Ameryk służył utrzymaniu systemu gospodarki rolnej opartej o plantacje bawełny, tytoniu, trzciny cukrowej i kawy. Napięcia na tym tle pomiędzy stanami Północy a stanami Południa doprowadziły w konsekwencji do wybuchu Wojny Secesyjnej, po której niewolnictwo w Ameryce Północnej zlikwidowano, lecz dyskryminacja rasowa utrzymywała się jeszcze przez ponad sto lat¹¹.

Współcześnie, w wyniku ewolucji praw człowieka oraz prawa międzynarodowego, wszelkie formy niewolnictwa, przymusowej pracy, handlu ludźmi etc., są uznawane za przestępstwo i ścigane przez prawo. Już w traktacie wiedeńskim 1815 r. zadeklarowano dążenie do znoszenia niewolnictwa. Pod presją Wielkiej Brytanii zawarto w XIX w. szereg umów międzynarodowych celem likwidacji niewolnictwa. W konwencji Ligi Narodów z 1926 r. zadeklarowano dążenie do znoszenia niewolnictwa w krajach, w których się ono utrzymuje. Wreszcie w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. całkowicie zakazano niewolnictwa na świecie, a w konwencji genewskiej z 1956 r. w sposób ostateczny zakazano wszelkich tego rodzaju praktyk¹². Od konwencji genewskiej do protokołu z Palermo rozwija się prawo międzynarodowe wymierzone przeciwko wszelkim formom handlu ludźmi i wypracowuje się stosowne narzędzia prawne. Cywilizowany świat czyni wiele, by przeciwdziałać i ścigać ten rodzaj przestępczości około egzystencjalnej¹³.

Niewolnictwo współczesne

XX stulecie zapisało się w dziejach świata jako istny renesans niewolnictwa związanego z przymusową pracą skazańców i jeńców w systemach totalitarnych. System pracy niewolniczej utworzono na wielką skalę w obozach koncentracyjnych, jak również w formie robót przymusowych w III Rzeszy¹⁴. Jeńcy wojenni w niewoli japońskiej byli zmuszani do niewolniczej i wyczerpującej pracy przy budowie dróg i mostów. Armia japońska rozwinęła również na masową skalę niewolnictwo seksualne Koreanek. Radzieckie obozy pracy, czyli łagry utworzono już w 1919 r., a po kampanii wrześniowej znaleźli się w nich Polacy. Po zakończeniu wojny zarówno jeńcy niemieccy, jeńcy radzieccy z niemieckich obozów ukarani za to, że się poddali, jak i wzięci do niewoli obywatele różnych krajów, w tym także Polacy ze Śląska oraz Japończycy¹⁵.

11 Szerzej na ten temat zob. C. Levis, *Resistance to Slavery From Escape to Everyday Rebellion*, Minneapolis 2022, s. 4–8; C. Smith, *How the Word Is Passed: A Reckoning with the History of Slavery Across America*, New York 2021, a także I. Berlin, *Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America*, Massachusetts 1998, s. 1–11.

12 Zob. *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1976, s. 216, a także por. *Wielka Encyklopedia Prawa. T. IV. Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa 2014.

13 Zob. M. Cendrowski, *Współczesne uwarunkowania handlu ludźmi [w:] Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), Warszawa 2014, s. 55–81.

14 Zob. A. Kubica, *Przejawy niewolnictwa w XX wieku. Praca niewolnicza w latach 1939–1959 [w:] Praca i bezczynność. Szkice o polityce, społeczeństwie i kulturze*, R. Borkowski (red.), Kraków 2009, s. 213–226, a także J. Kranz, *Praca przymusowa w III Rzeszy: fakty i refleksje po 50 latach*, Warszawa 1998.

15 Zob. A. Applebaum, *Gułag*, Warszawa 2004.

Po zakończeniu II wojny światowej z pracy jeńców wojennych korzystała Belgia, Czechosłowacja, Francja, Jugosławia, Polska, Stany Zjednoczone, oraz Wielka Brytania. Praca niewolnicza była wówczas uznawana za moralnie uzasadnioną jako zadośćuczynienie i konieczność odbudowy zniszczeń dokonanych przez Niemców. Najdłużej, obok ZSRR, korzystała z niej Polska. Z kolei wzorując się na radzieckim Gułagu, Chiny utworzyły w 1949 r. system obozów pracy zwany Laogai. Jest on obecnie szczególnie rozwinięty w prowincji Sinciang (dawny Turkiestan Wschodni), gdzie od 2017 r. w obozach pracy i reedukacji przetrzymuje się siedem milionów ludzi, poddając muzułmańską mniejszość ujgurską straszliwym represjom. Oprócz tego istnieje równoległy system Liaoao, czyli zakłady pracy przymusowej, w których przetrzymuje się lżej skazanych więźniów przez okres od jednego do czterech lat. Chiński przykład posłużył z kolei po zakończeniu wojny koreańskiej, władzom Korei Północnej do utworzenia obozów koncentracyjnych, zwanych kwalliso. Także w rządzonej przez juntę wojskową Birmie (Myanmar) mają miejsce praktyki pracy niewolniczej na plantacjach i w fabrykach¹⁶. Innym przykładem powszechnego praktykowania niewolnictwa i handlu ludźmi była niepodległa Czeczenia w latach 1994–2002, kiedy to czeczeńskie gangi dokonywały na wielką skalę porwań w krajach sąsiednich, a w republice praktykowano handel ludźmi i niewolnictwo¹⁷. Służba wojskowa również może być uważana za formę niewolnictwa, szczególnie jeśli wiąże się ze świadczeniem pracy przymusowej, np. w budownictwie, co ma miejsce w Korei Północnej, ale też w innych krajach świata.

Współcześnie najbardziej rozpowszechnionym rodzajem niewolnictwa jest praca wykonywana za głodowym wynagrodzeniem w biednych krajach globalnego Południa, w tym praca dzieci. Chciwość globalnych koncernów zainteresowanych osiąganiem zysku z pracy przymusowej nagradzanej najniższymi z możliwych stawek, prowadzi według określenia K. Balesa, do traktowania pracowników jako „ludzi do jednorazowego użytku” (*disposable people*)¹⁸. W efekcie procesów globalizacji nasileniu uległy migracje powodowane zarówno konfliktami zbrojnymi, jak i chęcią ucieczki ogromnych rzesz ludzi z krajów rządzonych autorytarnie oraz dążeniem do poprawy swego losu i osiedlenia się w krajach, w których panuje dobrobyt. Jest to również przyczyną rozwoju grup przestępczości zorganizowanej zajmującej się przemytem ludzi, jak również wykorzystywaniem ich do niewolniczej pracy¹⁹.

16 B. Bhumiprabhas, A. Kerdmongkol, M. Wai, *A memoir of Burmese workers: from slaves labour to illegal migrant Workers*, Bangkok 2004.

17 Zob. np. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2000-sep-18-mn-23005-story.html>.

18 H. Lewis, P. Dwyer, L. Waite, *Precarious Lives. Forced Labour, Exploitation and Asylum*, Bristol 2014, jak również K. Bales, *Understanding Global Slavery*, California 2005 oraz tegoż K. Bales, *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*, Berkeley, Los Angeles, London 2004.

19 Szerzej na temat związku pomiędzy efektami globalizacji, migracjami i nasileniem handlu ludźmi zob. por. S.H. Williamson, *Human Trafficking in the Era of Global Migration. Unraveling the Impact of Neoliberal Economic Policy*, Bristol 2022.

Lester C. Thurow stwierdza, że czysta praca (gotowość do poświęcenia wolnego czasu) wciąż istnieje, lecz stała się znacznie mniej ważna w procesie produkcji i może być kupowana bardzo tanio, zważywszy, że kula ziemską pełną jest biednych, zatrudnionych w niepełnym wymiarze pracowników, z których usług można korzystać²⁰. Globalne korporacje nie są zainteresowane zniesieniem niewolnictwa, przybierającego zastrasające rozmiary w krajach Azji Południowej, takich jak Indie, Pakistan, Bangladesz i Nepal. W krajach dawnych Indii brytyjskich przymusowi pracownicy stanowią ok. 60% globalnej liczby współczesnych niewolników wytwarzając dla wielkich koncernów produkty o łącznej wartości 18 bln dolarów (dane za 2011 r.)²¹. Ogromne kontrasty pomiędzy konsumpcjonizmem najbogatszych społeczeństw a ogromem nędzy w wielu ubogich i peryferyjnych krajach prowokują do stawiania pytań o sprawiedliwość i racjonalność systemów społecznych oraz gospodarczych w skali całego świata i o przyszłość całej cywilizacji²². Różnice szerokości geograficznej są jednocześnie wyznacznikami dysproporcji społeczno-gospodarczego rozwoju, jak zauważyli autorzy Raportu Klubu Rzymskiego²³. Podczas gdy społeczeństwa postindustrialne dokonują podboju kosmosu, eksperymentów genetycznych, rewolucjonizują komunikowanie i pławią się w rozrywkach w cyberprzestrzeni, to połowa ludzkości liczącej dziś przeszło 8 miliardów ludzkich istnień wciąż cierpi głód.

W pracach poświęconych sytuacji gospodarczej świata i globalnym kontrastom przytacza się wciąż liczby ukazujące rozmiary nierówności. Oto w drugim półwieczu XX stulecia nastąpił ogromny wzrost gospodarczy, w wyniku którego światowa produkcja dóbr i usług zwiększyła się siedmiokrotnie. Na marginesie odnotować trzeba, że w krajach uprzemysłowionych ilość odpadków wytwarzanych przez statystycznego mieszkańca potroiła się w ciągu ostatnich 20 lat. W tym samym czasie liczba ludności świata podwoiła się. Przygniatająca większość wiejskiej ludności Południa została „schwyta” w spiralę nędzy, głodu i wyzysku taniej siły roboczej²⁴. Szacuje się, że około 20% ludzkości nie ma dostępu do wody pitnej, 40% nie wie co to urządzenia sanitarne, dalszych 40% jest pozbawionych elektryczności, przeszło 800 milionów ludzi cierpi z powodu niedożywienia, a połowa mieszkańców Ziemi egzystuje w bardzo skromnych warunkach, żyjąc za mniej niż 2 dolary dziennie. Jedna piąta ludzkości zamieszkuje kraje wysoko rozwinięte o bardzo wysokim poziomie konsumpcji.

20 L.C. Thurow, *Przyszłość kapitalizmu*, Wrocław 1999, s. 96-97.

21 S. Kara, *Bonded Labor. Tackling the System of Slavery In South Asia*, New York 2014 oraz tegoż: *Modern Slavery: A Global Perspective*, New York 2017.

22 Autor zwraca na to uwagę w swej wcześniejszej publikacji, zob. R. Borkowski, *Rozważania o bogactwie i biedzie - aspekty teoretyczne i stan badań* [w:] *Bogactwo i bieda - próba refleksji humanistycznej*, tegoż (red.), Kraków 2004, s. 11-24.

23 Zob. B. Schneider, *Rewolucja bosych. Raport dla Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1989.

24 E. Williams, *Kapitalizm i niewolnictwo*, Warszawa 1953.

Pozostałe cztery piąte to mieszkańcy krajów ubogich, intensywnie eksploatujący zasoby naturalne, aby zapewnić sobie środki utrzymania. Obecne zróżnicowanie ekonomiczne świata z drastycznymi nierównościami określane jest jako podział świata na centrum i peryferie, w którym centrum utrzymuje wysoki poziom życia poprzez wyzysk krajów peryferyjnych²⁵. Olbrzymia nędza zderzająca się z nadmiernym bogactwem jest źródłem napięć, konfliktów, niepokojów społecznych i rewolucji. Już od starożytności dychotomia „bogactwo – bieda” stała się główną treścią polityki i myśli społecznej. Przyczyniała się do wzrostu napięć, wybuchów zamieszek, insurekcji i rewolucji, począwszy od wojen domowych w greckich *poleis* w VI w. p. Chr. aż po rewolucje w XX w. Była też impulsem do zapoczątkowania światłych reform, poczynając od ustawodawstwa wielkiego Ateńczyka Solona. Została zanegowana w doktrynie pierwotnego chrześcijaństwa niosącego nadzieję ubogim, którzy mieli stać się swoistą awangardą ludu Bożego, która to idea pojawiła się w myśli św. Franciszka i Joachima z Fiore. Była też i jest wciąż kanwą rozlicznych utopijnych projektów zakładających likwidację nierówności i zaprowadzenie idealnego porządku równości i sprawiedliwości, choć wizje ziemskiego Edenu są nader zróżnicowane. Jest podłożem myśli rewolucyjnej czy to w marksizmie, utopiach anarchizmu, rewolucji faszystowskiej, rewolucji islamskiej czy w teologii wyzwolenia, a ostatnio w rozmaitych nurtach myśli antyglobalistycznej. Jest wreszcie przyczynkiem do rozważań o naturze człowieka i różnic między ludźmi. Zmusza do rozważenia nie tylko kwestii społecznych i politycznych, ale również etycznych. Prowokuje odpowiedzi na pytania, czy przyrodzony gatunkowi ludzkiemu jest egalitaryzm czy elitaryzm, kolektywizm czy indywidualizm, altruizm czy egoizm, wolność czy też zniewolenie. To ostatnie może być na co dzień wręcz niedostrzegane i nieuświadomiane przez większość społeczeństwa. Obecnie w dobie rządów technologicznych oligarchów i wielkich korporacji, powszechna elektroniczna inwigilacja i kontrola zachowań ograniczająca naszą wolność, są faktem.

Podsumowanie

Nie wiemy, jaką część ludzkości stanowią dziś ludzie pozbawieni wolności i prawa decydowania o sobie w podstawowej sferze życia, jaka jest praca na własne utrzymanie. Istniejące oszacowania są wysoce rozbieżne, zawierając się w przedziale liczbowym pomiędzy dwudziestoma siedmioma a stu milionami ludzi, choć najczęściej wskazuje się przedział liczbowy pomiędzy 40 a 50 mln, wskazując, jednocześnie że z ogólnej liczby niewolników około 10 milionów stanowią dzieci. Należy mieć świadomość, że wiele patologicznych zjawisk

25 J. Urbański, *Proletariat peryferii – końca pracy nie będzie* [w:] *Praca i bezczynność – szkice o polityce, społeczeństwie i kulturze*, R. Borkowski (red.), Kraków 2009, s. 41–56 oraz G. Blakeley, *Drapieżny kapitalizm. Zbrodnie korporacji, subwencje spod stołu i kres wolności*, Katowice 2024, jak również Z. Bauman, *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006 i N. Klein, *No logo*, Warszawa 2004.

mających miejsce w krajach kapitalizmu peryferyjnego wciąż wymyka się naukowym obserwacjom²⁶. Istniejące w pracach naukowych i raportach z badań oszacowania i statystyki nie są w stanie oddać tego, co przeżywają każdego dnia setki tysięcy ofiar okrucieństwa i wyzysku, ich cierpień i skali ludzkich dramatów²⁷.

Dokonując periodyzacji dziejów ludzkości pod kątem historii wykorzystywania człowieka traktowanego w istocie jako przedmiot trzeba wyróżnić trzy okresy. Po pierwsze niewolnictwo jako formacja społeczno-gospodarcza, po drugie niewolnictwo lub półniewolnictwo jako element gospodarek feudalnych i wczesnokapitalistycznych oraz po trzecie niewolnictwo współczesne przybierające rozmaite formy. Jednak w odróżnieniu od dwóch poprzednich, długich okresów historycznych, współczesne niewolnictwo jednoznacznie traktowane jest zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w prawie karnym współczesnych państw jako przestępstwo. Rzeczywistość społeczna w wielu krajach naszego globu odbiega jednak dalece od humanistycznych ideałów wolności i respektowania praw człowieka. Pomimo wysiłków państw i wyspecjalizowanych służb, globalna przestępczość zorganizowana zdaje się coraz bardziej rozwijać, zaś kondycja moralna ludzkości jest przyczynkiem do historiozoficznego pesymizmu. Hiperkonsumpcjonizm zachodnich społeczeństw napędza niewolniczą pracę w biednych krajach Południa celem wytworzenia jak największej ilości produktów. Rozpowszechniona i wciąż rosnąca konsumpcja narkotyków poszerza wpływy narkotykowych mafii. Powszechna hipokryzja i przedmiotowe traktowanie kobiet podsycają rozwój prostytucji. Kultura masowa w formie filmów, seriali i powieści kryminalnych umacnia w istocie ciche i bierne przyzwolenie dla patologii i przestępczości epatując kultem przemocy i przedziwną zgoła fascynacją zbrodnią, przemocą i przestępczością zorganizowaną. Istniejący ład społeczno-kulturowy jest więc trwały i tworzy warunki dla utrzymywania się i rozwoju tego rodzaju zjawisk.

Współcześnie uznawanie idei humanizmu i praw człowieka oraz ich praktykowanie, jest koniecznym warunkiem przynależności do kultury cywilizowanego świata – podkreśla Sabina Kruszyńska²⁸. Idea humanizmu jest jedną z idei konstytuujących świadomość indywidualną i zbiorową kultury europejskiej od stuleci, a więc uznać można, że idea humanizmu należy obecnie do zbioru idei oczywistych, jednak oczywistość ta staje się problematyczna, jeśli ją skontrapunktować z rzeczywistością, zważywszy na najnowsze dzieje ludzkości, w tym historię społeczną krajów peryferyjnego kapitalizmu.

26 Por. E. Kenway, *The Truth About Modern Slavery*, London 2021 oraz K. Bales, Z. Trodd, A.K. Williamson, *Modern Slavery: The Secret World of 27 Million People*, Oxford 2009.

27 Na ten temat szerzej: C. Murphy, R. Lazzarino, *Modern Slavery and Human Trafficking. The Victim Journey*, Bristol 2022 oraz L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014.

28 S. Kruszyńska, *Humanizm - stracona idea*, Lublin 2022.

Bibliografia

1. Applebaum A., *Gulag*, Warszawa 2004.
2. Bales K., *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*, Berkeley, Los Angeles, London 2004.
3. Bales K., *Understanding Global Slavery*, California 2005.
4. Bales K., Cornell B., Springer J., *Slavery Today*, Toronto 2008.
5. Bales K., Trodd Z., Williamson A.K., *Modern Slavery: The Secret World of 27 Million People*, Oxford 2009.
6. Bauman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006.
7. Berlin I., *Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America*, Massachusetts 1998.
8. Bhumiprabhas B., Kerdmongkol A., Wai M., *A memoir of Burmese Walkers: from slaves labour to illegal migrant workers*, Bangkok 2004.
9. Bieźnińska-Małowist I., Małowist M., *Niewolnictwo*, Wrocław 1987.
10. Black J., *A Brief History of Slavery: A New Global History*, London 2021.
11. Blake W.O., *The History of Slavery and the Slave Trade, Ancient and Modern*, London 2018.
12. Blakeley G., *Drapieżny kapitalizm. Zbrodnie korporacji, subwencje spod stołu i kres wolności*, Katowice 2024.
13. Borkowski R. (red.), *Praca i bezczynność – szkice o polityce, społeczeństwie i kulturze*, Kraków 2009.
14. Cendrowski M., *Współczesne uwarunkowania handlu ludźmi [w:] Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), Warszawa 2014.
15. Craig G., Balch A., Lewis H., Waite L., *The Modern Slavery Agenda. Policy, Politics and Practice*, Bristol 2019.
16. Craig G., *Child slavery now. A contemporary leader*, Bristol 2010.
17. *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1976.
18. Everett S., *History of Slavery: Illustrated History of the Monstrous Evil*, New York 2014.
19. Faulkner E., *Modern Slavery in Global Context. Human Rights, Law, and Society*, Bristol 2024.
20. Górewicz I.D., *O Słowianach – Piastowie, legendy, niewolnicy*, Szczecin 2023.
21. Janicki K., *Pańszczyzna – prawdziwa historia polskiego niewolnictwa*, Poznań 2021.
22. Kara S., *Bonded Labor. Tackling the System of Slavery in South Asia*, New York 2014.
23. Kara S., *Modern Slavery: A Global Perspective*, New York 2017.
24. Kara S., *Sex Trafficking: Inside the Business of Modern Slavery*, New York 2008.
25. Kranz J., *Praca przymusowa w III Rzeszy: fakty i refleksje po 50 latach*, Warszawa 1998.
26. Kenway E., *The Truth About Modern Slavery*, London 2021.
27. Klein N., *No logo*, Warszawa 2004.
28. Kruszyńska S., *Humanizm – stracona idea*, Lublin 2022.
29. Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2001.
30. Lederer L.J., *Modern Slavery – A Documentary and Reference Guide*, Santa Barbara 2018.
31. Levis C., *Resistance to Slavery From Escape to Everyday Rebellion*, Minneapolis 2022.
32. Lewis H., Dwyer P., Waite L., *Precarious Lives. Forced Labour, Exploitation and Asylum*, Bristol 2014.
33. Łabuz P., Safjański T. (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2016.
34. Malinowska I., *Handel ludźmi – metody działania sprawców*, Poznań 2015.
35. Mazowiecka L. (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014.

36. Meltzer M., *Slavery: A World History*, New York 1993.
37. Murphy C., Lazzarino R., *Modern Slavery and Human Trafficking. The Victim Journey*, Bristol 2022.
Rodriguez J.P., *The Historical Encyclopedia of World Slavery*, Santa Barbara 1997.
38. Schneider B., *Rewolucja bosych. Raport dla Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1989.
39. Schumacher L., *Niewolnictwo antyczne. Dzień powszedni i los niewolnych*, Poznań 2005.
40. Shelley L., *Human Trafficking: A Global Perspective*, Cambridge 2010.
41. Smith C., *How the Word Is Passed: A Reckoning with the History of Slavery Across America*, New York 2021.
42. Thurow L.C., *Przyszłość kapitalizmu*, Wrocław 1999.
43. Uliasz J., Stępień-Załucka B. (red.), *Handel ludźmi*, Rzeszów 2023.
44. *Wielka Encyklopedia Prawa. T. IV. Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa 2014.
45. Williams E., *Kapitalizm i niewolnictwo*, Warszawa 1953.
46. Williamson S.H., *Human Trafficking in the Era of Global Migration. Unraveling the Impact of Neoliberal Economic Policy*, Bristol 2022.